

Burgerschap in verval of als rots in de branding? Vergelijkende analyse van het burgerschap in Vlaanderen in 2004 en 2009

Dries Verlet & Ann Carton

Foto: Image 100

Studiedienst van de Vlaamse Regering

D/2011/3241/336

Samenvatting

Met dit onderzoek willen we nagaan of er veranderingen zijn waar te nemen in de gepercipieerde rol die de burger voor zichzelf en de politiek in gedachten heeft. Is er enige verandering gekomen in het burgerschap in Vlaanderen anno 2004 versus 2009? Om deze vraag te beantwoorden maken we gebruik van de survey "Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen" (SCV), die ons toelaat om uitspraken te doen over een representatief staal van Vlamingen. Deze analyse leert ons dat er een achteruitgang is vast te stellen wat het actief burgerschap en het zogenaamde "wereldburgerschap" betreft. Verder zien we een bescheiden daling van het belang van de hoge verwachtingen over de rol van de overheid. Inzake de plichten als burger zien we geen noemenswaardige verschillen tussen 2004 en 2009.

Inleiding

De notie burgerschap is niet weg te branden in het denken over het politieke en bestuurskundige landschap. In de zoektocht naar een omschrijving van wat "burgerschap" is, tonen Carton e.a. (2009) aan dat het concept de voorbije decennia stelselmatig is uitgebreid. Naast de traditionele juridische invulling in termen van grondrechten (en het al even traditioneel vergeten van plichten), kwam meer en meer de nadruk te liggen op culturele en sociale rechten en op een verscheidenheid aan vormen van maatschappelijke participatie.

Net zoals in de Europese context, krijgt in Vlaanderen het burgerschap een duidelijke plaats in de beleidsvoornemens. Sinds de vorige regering (2004-2009) wordt de burger een actieve rol toegedicht in de politiek-bestuurlijke context, naast de meer traditionele rol van de andere actoren. Zoals te zien is in het Meerjarenprogramma Slagkrachtige Overheid, merken we binnen de huidige bewindsploeg eveneens een sterke aandacht voor de burger en hoe deze staat tegenover de Vlaamse overheid.

Dit maakt het interessant om na te gaan in welke mate er enige verandering is gekomen in het burgerschap in Vlaanderen anno 2004 versus 2009. Hoewel het effect van het beleid van de vorige Vlaamse Regering niet eenduidig en eenvoudig methodologisch te isoleren valt, is het wel belangrijk om na te gaan in welke mate er al dan niet verschillen zijn op te merken in dat burgerschap. We brengen dit burgerschap in kaart door rekening te houden met de gepercipieerde rol van zowel de burger als de overheid.

Gegeven de diversiteit aan invullingen spreekt men ook wel eens van burgerschap als "containerbegrip" (Draumans, 1994, 568): wat men eronder thuisbrengt kan verschillen, maar het begrip blijft overeind. Wij vertrekken van een algemene definitie waarbij burgerschap wordt omschreven als het lidmaatschap van een staat of een politieke gemeenschap, een relatie tussen het individu en het politieke systeem gebaseerd op wederzijdse rechten en plichten (Heywood, 2002; Devos, 2006). De verhouding tussen individuen en andere leden en groepen binnen de samenleving (naast het politieke systeem

op zich) is volgens Dekker (1996) eveneens van belang. Op die manier omvat het burgerschap ook hoe men staat tegenover zijn of haar medemens.

Eind jaren 1990 beleefde het burgerschap zijn hoogdagen in het zoeken naar oplossingen om de spreekwoordelijke kloof tussen de burger en de politiek te dichten. Dit burgerschap lijkt ook vandaag nog het recept te zijn om de verstandhouding tussen het politieke systeem en haar leden terug op orde te krijgen. Dit zien we onder meer gekristalliseerd in het Vlaamse regeerakkoord voor de periode 2004-2009. We zijn er getuige van een eerder neo-republikeinse invulling van het burgerschap. Deze invulling kenmerkt zich door de nadruk op rechten en plichten van de ingezetenen van Vlaanderen. Hierbij heeft elke inwoner van Vlaanderen zijn/haar plicht om mee te bouwen aan een Vlaanderen waar het goed is om te wonen, te werken en te leven. Naast deze rol voor de inwoners, krijgen ook maatschappelijke en politieke organisaties een prominente rol. De overheid is verantwoordelijk voor het voorwaardenscheppende kader. Het basisidee hierbij is een evenwichtig tweerichtingsverkeer, waar elke actor zijn/haar verantwoordelijkheid draagt en loyaal is ten aanzien van de andere actoren (Carton e.a., 2009; Carton & Pauwels, 2005).

In wat volgt staan we stil bij de operationalisering van het concept burgerschap in de survey Sociaal-Culturele Verschuivingen. Vervolgens gaan we na of het burgerschap in 2009 fundamenteel anders wordt ervaren dan in 2004. Tot slot van de empirische analyse maken we een profielschets van het burgerschap.

1. Burgerschap in Vlaanderen in 2004 versus 2009: een wereld van verschil?

1.1. Onderzoeksgegevens

Voor het empirische luik van deze analyse gebruiken we gegevens van de survey “Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen”, de zogenaamde SCV-survey. Meer specifiek werd er in de versie van 2004 én 2009 een module opgenomen die peilt naar het burgerschap. In 2004 maakten de vragenbatterijen over burgerschap deel uit van het ISSP (International Social Survey Programme).¹

Bij de selectie van de variabelen in deze analyse is rekening gehouden met de operationalisering in beide bevragingen. Naast de variabelen over burgerschap, zijn ook diverse achtergrondvariabelen behouden.

Om de vergelijkbaarheid van de databanken te vrijwaren, zijn de 85-plussers en de niet-Belgen uit de steekproef van 2009 weggelaten. Op die manier zijn perfect vergelijkbare populaties van 18- tot 85-jarige Belgen in Vlaanderen beschikbaar met 1.389 respondenten in 2004 en 1.062 in 2009. De data werden gewogen naar leeftijd, geslacht en opleiding (Carton e.a. 2005; 2011). Het unieke aan beide bevragingen is dat ze beide plaatsvonden in volle verkiezingsperiode, met name de periode van de verkiezingen voor het Vlaams Parlement in 2004 en 2009.

1.2. Operationalisering van de begrippen

Bij de operationalisering van het burgerschap onderscheiden we enerzijds de gepercipieerde rol van de burger en anderzijds de rol die men toedicht aan de overheid. In eerste instantie is gevraagd wat voor de burger belangrijk is om een “goede” burger te zijn. Hiertoe zijn tien stellingen voorgelegd waarbij men moet aangeven hoe belangrijk men deze aspecten van het burgerschap vindt. De selectie van deze items werd gemaakt door de wetenschappers die de ISSP vorm geven (zie www.issp.org).

¹ De ISSP-module laat cross-nationaal en cross-cultureel onderzoek binnen een brede waaier van 40 landen toe. Voor de internationaal vergelijkende analyse over burgerschap, zie Carton e.a. (2009). In de bevraging van 2009 werd deze module hernomen. Voor een gedetailleerde beschouwing bij de gegevensverzameling in Vlaanderen, zie Carton e.a. 2005 en 2011.

Twee items verwijzen expliciet naar het actief zijn als goede burger, met name gaan stemmen (item 1) en actief zijn in een sociale of politieke vereniging (item 4). Daarnaast is er een item over het in het oog houden van de activiteiten van de overheid (item 5). Twee stellingen (items 2 en 3) refereren naar het gehoorzamen aan wetten of regelgeving en nakomen van verplichtingen (i.c. nooit belastingen ontduiken). Drie items peilen naar burgerdeugden als respect en solidariteit (items 6, 8 en 9). Tot slot zijn er de items 7 en 10 die refereren naar het aankoopgedrag dat strookt met politieke, ethische en milieuoverwegingen en de bereidheid om in het leger te dienen mocht dit nodig blijken.

Men kon telkens antwoorden met een score gaande van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 7 (heel belangrijk). Het is aannemelijk om te stellen dat diegenen die een score geven van 1, 2 of 3 het in meerdere of mindere mate onbelangrijk vinden, diegenen die antwoorden met een score 4 zich neutraal opstellen, terwijl scores 5, 6 of 7 wijzen op het feit dat men het belangrijk vindt. Daarnaast zijn er natuurlijk ook respondenten die antwoorden met “weet niet” of niet antwoorden. De opdeling in deze vier categorieën vinden we terug in tabel 1.

Uit dat overzicht kunnen we afleiden dat men veel belang hecht aan het begrijpen van de mening van anderen. In 2004 vindt maar liefst 78,8% van alle respondenten dit in meerdere of mindere mate belangrijk. Opmerkelijk is wel dat dit in 2009 slechts 68,0% bedraagt. Een percentage dat opmerkelijk lager ligt, maar nog steeds een overgrote meerderheid vertegenwoordigt.

Het altijd naleven van wetten en regels draagt men hoog in het vaandel. Het aandeel van de respondenten dat dit belangrijk vindt, is hoog en stabiel (76,4% in 2004 en 74,0% in 2009). Wat de verwijzing naar die andere plicht betreft, met name nooit belastingen ontduiken, beoordeelt in 2004 en 2009 een gelijkaardig aandeel dit als belangrijk (62,3% in 2004 en 64,1% in 2009).

Er is een duidelijke daling van het aandeel respondenten dat het belangrijk acht mensen in ons land te helpen (66,1% tot 53,7%), mensen buiten ons land te helpen (48,0% tot 39,5%), of producten te kiezen om politieke, ethische of milieuredenen (van 41,9% tot 29,7%). Vooral het belang dat men hecht om altijd te gaan stemmen bij verkiezingen krijgt een deuk (65,3% tot 57,3%). Het actief zijn in sociale of politieke verenigingen is op zich een element wat men minder belangrijk acht als taak voor een goede burger. Anno 2004 vond 49,6% dit niet belangrijk, in 2009 51,3%. In beide jaren vindt ongeveer 55% het niet belangrijk om het leger te vervoegen indien nodig.

Een dalend aandeel respondenten vindt het als goede burger belangrijk om de activiteiten van de overheid in het oog te houden. Terwijl in 2004 zes op de tien die mening was toegedaan, is dat in 2009 nog maar vijf op de tien.

Kortom, we zien op diverse vlakken een daling van het belang dat men hecht aan het burgerschap. Deze afbrokkelende tendens zien we niet op alle fronten, zoals bij het naleven van wetten/regels en het braaf betalen van belastingen. Hetzelfde geldt voor een aantal aspecten waar op zich al minder steun voor is als burger, met name het vervoegen van het leger mocht dit nodig zijn en het actief zijn in sociale of politieke verenigingen.

Tabel 1 Hoe belangrijk vindt men de verschillende elementen wat de rol van de burger betreft?

		2004				2009			
		Niet belangrijk	Neutraal	Belangrijk	WN/GA ²	Niet belangrijk	Neutraal	Belangrijk	WN/GA
Altijd stem uitbrengen bij verkiezingen	n	246	184	904	49	262	132	601	53
	%	17,8	13,3	65,3	3,6	25,0	12,6	57,3	5,1
Nooit belastingen ontduiken	n	162	219	863	140	154	138	672	85
	%	11,7	15,9	62,3	10,1	14,7	13,2	64,1	8,1
Altijd wetten en regels naleven	n	96	192	1057	39	81	142	775	49
	%	6,9	13,8	76,4	2,8	7,7	13,6	74,0	4,7
Activiteiten overheid in oog houden	n	205	272	824	83	217	211	535	85
	%	14,8	19,6	59,6	6,0	21,7	20,1	51,0	8,1
Actief zijn in sociale of politieke vereniging	n	686	286	303	108	538	213	206	92
	%	49,6	20,7	21,9	7,8	51,3	20,3	19,6	8,8
Andere mening trachten begrijpen	n	88	166	1090	40	95	184	713	57
	%	6,4	12,0	78,8	2,9	9,1	17,5	68,0	5,4
Producten kiezen om politieke, ethische of milieuredenen	n	444	272	580	89	424	216	312	97
	%	32,1	19,6	41,9	6,4	40,4	20,6	29,7	9,2
Mensen in ons land helpen	n	147	254	915	68	160	262	563	63
	%	10,6	18,3	66,1	4,9	15,3	25,0	53,7	6,0
Mensen buiten ons land helpen	n	313	324	664	83	288	262	414	83
	%	22,6	23,4	48,0	6,0	27,5	25,0	39,5	7,9
In leger indien nodig	n	750	187	254	193	585	117	158	188
	%	54,2	13,5	18,3	14,0	55,8	11,2	15,1	17,9

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

De antwoorden van de respondenten kunnen we eveneens uitdrukken door middel van een gemiddelde score gaande van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 7 (heel belangrijk). Het hoogste gemiddelde vinden we bij de naleving van wetten/regels, het begrijpen van de mening van anderen en het nooit ontduiken van de belastingen (respectievelijk 5,54; 5,49 en 5,30 in 2004 en respectievelijk 5,52; 5,26 en 5,27 in 2009). De laagste gemiddelden vinden we bij het dienen van het leger mocht dit nodig zijn (respectievelijk 2,89 en 2,71 in 2004 en 2009). Alle cijfergegevens vinden we terug in tabel 2.

² "WN/GA" staat voor "Weet niet/Geen Antwoord".

Tabel 2 Gemiddelde score over het belang van de verschillende elementen wat de rol van de burger betreft

	2004			2009		
	Gem.	St. afw. ³	% WN/GA	Gem.	St. afw.	% WN/ GA
Altijd stem uitbrengen bij verkiezingen	5,21	1,92	3,6	4,85	2,1	5,0
Nooit belastingen ontduiken	5,3	1,66	10,1	5,27	1,78	8,1
Altijd wetten en regels naleven	5,54	1,34	2,8	5,52	1,37	4,7
Activiteiten overheid in oog houden	4,99	1,6	6,0	4,67	1,69	8,1
Actief zijn in sociale of politieke vereniging	3,24	1,74	7,8	3,20	1,65	8,7
Andere mening trachten begrijpen	5,49	1,3	2,9	5,26	1,39	5,4
Producten kiezen uit politieke, ethische of milieuredenen	4,06	1,83	6,4	3,61	1,71	9,2
Mensen in ons land helpen	5,12	1,43	4,9	4,77	1,39	6,0
Mensen buiten ons land helpen	4,47	1,59	6,0	4,21	1,58	7,9
In leger indien nodig	2,89	1,92	14,0	2,71	1,86	18,0

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

Waarschijnlijk hangt het belang dat men hecht aan één aspect van het burgerschap samen met andere aspecten van het burgerschap. Om inzicht te krijgen in de eventuele achterliggende dimensies bij het beoordelen van deze stellingen, werd een principale componentenanalyse uitgevoerd (cf. tabel 3). Deze analyse levert telkens drie dimensies op met telkens eenzelfde “clustering” van items. Een eerste dimensie omvat het begrip voor de mening van anderen, het kiezen van producten op grond van politieke, ethische of milieuredenen alsook het helpen van mensen in en buiten ons land. Deze dimensie is te vatten onder de noemer “wereldburgerschap”. Een tweede dimensie betreft de “plicht” gerelateerde items (het altijd naleven van wetten/regels en het nooit ontduiken van belastingen). De derde dimensie wordt gevormd door de items over het gedragsmatige gaan stemmen, actief zijn in een politieke en/of sociale vereniging, activiteiten van de overheid opvolgen en desgevallend het leger dienen.

Bij het verder uitwerken van de schalen is rekening gehouden met de betrouwbaarheid van de schalen en het aantal ontbrekende waarden. De combinatie van de items over het altijd stemmen, actief zijn in een politieke en/of sociale vereniging en het in het oog houden van de activiteiten van de overheid is in dat opzicht het meest ideaal. De betrouwbaarheid van deze schaalconstructies is eerder aan de lage kant (0,574 in 2004 en 0,649 in 2009).

De twee items over het vervullen van de plichten vormen een stevig duo in 2004 en 2009, met waarden voor Cronbach’s alfa van respectievelijk 0,719 en 0,732.

Betreffende het wereldburgerschap vinden we een statistisch optimale combinatie indien we de twee variabelen aangaande het helpen van mensen in en buiten ons land opnemen in een geaggregeerde variabele.⁴ Tabel 6 (zie verder) geeft een overzicht van de gemiddelde scores van deze variabelen.

³ “St. afw.” staat voor standaardafwijking. Deze parameter geeft ons een beeld van de spreiding van de waarden op grond waarvan de gemiddelden werden berekend.

⁴ In 2004 en 2009 bedroegen de Cronbach’s alfa-waarden respectievelijk 0,809 en 0,826.

Tabel 3 Principale componentenanalyse voor de gepercipieerde rol van de burger

	2004			2009			2004 en 2009 samen		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Altijd stem uitbrengen bij verkiezingen	,112	,674	,220	,301	,176	,634	,221	,646	,194
Nooit belastingen ontduiken	,111	,064	,865	,102	,835	,139	,106	,095	,855
Altijd wetten en regels naleven	,122	,180	,839	,124	,888	,047	,124	,130	,861
Activiteiten overheid in oog houden	,101	,691	,217	,154	,413	,545	,135	,637	,300
Actief zijn in sociale of politieke vereniging	,305	,643	-,145	,415	,004	,598	,351	,614	-,078
Andere mening trachten begrijpen	,563	,200	,135	,729	,154	,081	,661	,125	,151
Producten kiezen om politieke, ethische of milieuredenen	,588	,301	,030	,639	-,037	,350	,614	,320	-,002
Mensen in ons land helpen	,839	,031	,111	,830	,159	,046	,831	,048	,132
Mensen buiten ons land helpen	,857	,086	,056	,819	,109	,079	,837	,091	,076
In leger indien nodig	,060	,441	,029	-,113	,010	,663	-,039	,577	,007
Eigenwaarde	3,1	1,4	1,1	3,5	1,4	1,1	3,3	1,4	1,0
Cumulatief verklaarde variantie	30,8	44,7	55,7	34,9	49,3	60,3	32,6	46,8	57,6
N		988			753			1741	

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

Daarnaast werd er over het burgerschap een vragenbatterij opgenomen over de rol die de burger ziet weggelegd voor de overheid. Dit werd gemeten door te peilen naar het belang van de volgende zes items:

1. Dat alle burgers een goede levensstandaard hebben
2. Dat overheden de rechten van minderheden respecteren en beschermen
3. Dat overheden iedereen gelijk behandelt ongeacht zijn maatschappelijke positie
4. Dat politici rekening houden met de meningen van burgers vooraleer ze beslissingen treffen
5. Dat mensen meer kansen krijgen om deel te nemen aan de publieke besluitvorming
6. Dat burgers kunnen deelnemen aan acties van burgerlijke ongehoorzaamheid wanneer ze zich verzetten tegen handelingen van de overheid.

Opnieuw werd de mogelijkheid geboden om scores te geven gaande van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 7 (heel belangrijk). In eerste instantie beschouwen we de antwoorden als categorisch. Om en bij de 90% van de respondenten vindt het in meer of mindere mate belangrijk dat politici rekening houden met de mening van burgers, dat iedereen gelijk wordt behandeld en dat een goede levensstandaard wordt voorzien voor alle burgers. Ongeveer 80% vindt het een belangrijke taak van de overheid om minderheden te beschermen en te respecteren. Verder vindt 75% van de burgers dat het belangrijk is deel te nemen aan de publieke besluitvorming. Tot slot vindt 50% het een belangrijke taak van de overheid om te zorgen dat burgers kunnen deelnemen aan acties van burgerlijke ongehoorzaamheid wanneer ze zich verzetten tegen handelingen van de overheid. Het percentage dat een specifieke taak van de overheid als belangrijk beschouwt, ligt telkens iets lager in 2009 dan in 2004, maar de verschillen zijn niet erg uitgesproken. Enkel wat het belang dat men hecht aan het voorzien van een goede levensstandaard betreft, zijn de verschillen statistisch significant.

Tabel 4 Hoe belangrijk vindt men de verschillende elementen wat de rol van overheid betreft?

		2004				2009			
		Niet belang-rijk	Neutraal	Belang-rijk	WN/GA	Niet belang-rijk	Neutraal	Belang-rijk	WN/GA
Alle burgers goede levensstandaard	n	39	71	1252	22	20	86	906	36
	%	2,9	5,1	90,4	1,6	1,9	8,2	86,5	3,4
Overheden respecteren minderheden	n	48	127	1152	58	42	107	850	48
	%	3,4	9,2	83,2	4,2	4,0	10,2	81,2	4,6
Overheden iedereen gelijk behandelen	n	42	50	1257	35	28	50	927	43
	%	3,0	3,6	90,8	2,5	2,7	4,8	88,5	4,1
Politici houden rekening met mening burgers	n	32	38	1279	34	15	37	961	35
	%	2,3	2,8	92,4	2,5	1,4	3,5	91,7	3,3
Mensen nemen deel aan publieke besluitvorming	n	61	136	1079	108	57	117	790	84
	%	4,4	9,8	78,0	7,8	5,4	11,2	75,4	8,0
Mogelijkheid burgerlijke ongehoorzaamheid	n	198	204	739	243	136	184	534	193
	%	14,3	14,7	53,4	17,5	13,0	17,6	51,0	18,4

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

Tabel 5 Gemiddelde score over het belang van de verschillende elementen wat de rol van overheid betreft

	2004			2009		
	Gem.	St. afw.	% MV	Gem.	St. afw.	% MV
Alle burgers goede levensstandaard	6,09	1,15	1,6	5,98	1,11	3,4
Overheden respecteren minderheden	5,94	1,24	4,2	5,84	1,24	4,6
Overheden iedereen gelijk behandelen	6,27	1,12	2,5	6,21	1,08	4,1
Politici houden rekening met mening burgers	6,39	1,04	2,5	6,26	1,01	3,4
Mensen nemen deel aan publieke besluitvorming	5,79	1,27	7,8	5,60	1,30	8,1
Mogelijkheid burgerlijke ongehoorzaamheid	5,03	1,69	17,5	5,01	1,57	18,4

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

We kunnen de antwoorden van de respondenten ook beschouwen als metrische variabelen (cf. tabel 5). In dat geval maken we gebruik van schaalscores. Het levert hoge gemiddelde scores op, altijd hoger dan de score vijf op de zevenpuntenschaal.

Gegeven het hoge aantal ontbrekende waarden op de stelling over het bieden van de mogelijkheid tot burgerlijke ongehoorzaamheid, wordt deze stelling in de analyse weggelaten. Het resultaat van de principale componentenanalyse laat weinig ruimte voor twijfel. De resterende vijf items peilen naar een gemeenschappelijke achterliggende dimensie.⁵ Na verdere analyse over betrouwbaarheid en het aantal ontbrekende waarden, zijn enkel de drie eerste items in de geaggregeerde schaal opgenomen.⁶ Het valt overigens op dat telkens een groot aantal respondenten de genoemde taken voor de overheid beoordelen als “heel belangrijk” en op die manier de hoogste score toebedelen. Dit uit zich ook in een hoge gemiddelde score voor deze dimensie van het burgerschap (6,10 in 2004 en 6,01 in 2009).

Tabel 6 De gemiddelde scores op de geaggregeerde schalen voor het burgerschap in 2004 en 2009

	2004			2009		
	Gem.	St. afw.	% M.V.	Gem.	St. afw.	% M.V.
Rol burger: actief burgerschap	4,51	1,28	13,0	4,25	1,39	14,3
Rol burger: plichten	5,43	1,33	10,9	5,40	1,40	9,9
Rol burger: wereldburgerschap	4,80	1,38	7,5	4,49	1,37	8,6
Rol overheid	6,10	1,02	5,2	6,01	0,97	6,3

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

2. Het burgerschap in profiel

Om het profiel van het burgerschap te schetsen, maken we gebruik van verschillende achtergrondvariabelen. Hierbij lieten we ons inspireren door eerdere analyses (Carton & Pauwels, 2005; Carton e.a., 2009). Het gebruik van data uit beide surveys beperkt de analysemogelijkheden. Er moet gewaakt worden over de conformiteit qua operationalisering (vraag- en antwoordformulering) en de beschikbaarheid van data uit beide surveys. Uiteindelijk worden de volgende karakteristieken meegenomen in de profielschets: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, nationaliteit van de ouders (bij geboorte), actief lidmaatschap van vereniging(en) en het vertrouwen in de overheid. In eerste instantie staan we stil bij de globale verschillen in de gepoolde databank (2004 en 2009) om vervolgens te kijken of er een significant verschil is in het burgerschap naargelang het jaar waarin de data werden verzameld, rekening houdend met de zes achtergrondkenmerken.

2.1. Wie zijn ze?

De verschillen tussen mannen en vrouwen in de scores zijn niet eenduidig voor de vier onderscheiden dimensies aangaande burgerschap (actief burgerschap, plichten en wereldburgerschap, alsook verwachtingen ten aanzien van de overheid). Mannen scoren iets hoger bij het actief burgerschap (4,48 tegenover 4,32 op de zevenpuntschaal). Vrouwen scoren hoger bij het nakomen van verplichtingen, het wereldburgerschap en de rol van de overheid (respectievelijk 5,61; 4,78 en 6,10 tegenover respectievelijk 5,23; 4,55 en 6,02 bij de mannen). Deze verschillen zijn statistisch significant wat de gepercipieerde rol van de burgers betreft, maar net niet voor de rol die men aan de overheid toedicht.⁷ Indien we de data opsplitsen per jaar, zien we dat de hogere scores qua actief burgerschap bij de mannen enkel te vinden zijn in 2004. In 2009 is er in dat opzicht geen significant verschil. In 2004 vinden we geen significant verschil in de rol voor de overheid naargelang van het geslacht.

⁵ De eigenwaarden van de eerste en enig weerhouden dimensie bedraagt in 2004 en 2009 respectievelijk 3,1 en 2,8 met een percentage verklaarde variantie van respectievelijk 61,4% en 57,7%.

⁶ In 2004 en 2009 levert deze combinatie waarden voor Cronbach's alfa op van respectievelijk 0,841 en 0,814 en respectievelijk 5,2% en 6,3% ontbrekende waarden.

⁷ Met een p-waarde van 0,058 zitten we evenwel heel dicht bij de kritische grenswaarde van 0,050.

Naar leeftijd van de respondenten komt een duidelijk lineair patroon naar voor: hoe ouder men is, hoe meer belang men hecht aan de verschillende dimensies in het burgerschap. Deze correlatie is het minst sterk bij het wereldburgerschap (0,136) en het sterkst voor de rol die men toedicht aan de overheid (0,206). Hetzelfde patroon komt naar voor indien de gegevens van 2004 en 2009 afzonderlijk worden bekeken.

In 2004 en 2009 komen telkens dezelfde verschillen naar opleidingsniveau voor. Hogeropgeleiden hechten meer belang aan het actief burgerschap maar minder belang aan de plichten als burger en de taak van de overheid. Wat het wereldburgerschap betreft, hechten personen met een diploma hoger secundair hier opmerkelijk minder belang aan. Deze verschillen zijn statistisch significant indien we beide jaren samen beschouwen. Indien we beide jaren afzonderlijk beschouwen, zijn de verschillen in 2004 niet significant voor het wereldburgerschap en de rol die men toedicht aan de overheid.

Hoewel in deze analyse enkel de Belgen in de steekproef werden behouden (omwille van de vergelijkbaarheid van de datasets van 2004 en 2009), is er toch enige info over de herkomst. In beide bevestigingen werd er namelijk gevraagd of de moeder en de vader van de respondenten al dan niet de Belgische nationaliteit hadden bij hun geboorte. Binnen de totale populatie (i.c. 2004 én 2009 samen) geeft 7,0% van de respondenten aan ten minste één ouder te hebben die niet geboren is met de Belgische nationaliteit.

Het is opvallend dat respondenten met ouders met niet-Belgische roots telkens hoger scoren voor de verschillende onderscheiden dimensies van burgerschap. Bij diegenen met minstens één ouder van niet-Belgische herkomst vinden we dus een steviger burgerschap (alvast wat betreft het belang dat men hecht aan de verschillende dimensies betreft). Deze verschillen zijn globaal genomen significant. Per jaar is dat niet telkens het geval, hoewel dezelfde patronen naar voor komen.⁸

Vervolgens zijn er de verschillen naargelang het actief lidmaatschap van verschillende verenigingen. Actief lidmaatschap werd in kaart gebracht aan de hand van het al dan niet actief (bestuurs-)lid zijn van een twintigtal soorten verenigingen.⁹ Globaal genomen is ongeveer de helft van de respondenten actief in één of andere vereniging.

Zowel in 2004 als in 2009 hechten diegenen die actief zijn in een vereniging meer belang aan het actief burgerschap. Naargelang van het belang dat men toekent aan het wereldburgerschap, zien we in geen van beide jaren significante verschillen.

Wat het nakomen van verplichtingen als burger én de verwachtingen ten aanzien van de overheid betreft, hechten diegenen die niet actief lid zijn van een of andere vereniging significant meer belang aan deze dimensies. Deze verschillen zijn evenwel enkel in 2009 significant.

Tot slot werd het belang dat men toekent aan de verschillende dimensies van het burgerschap gekoppeld aan het vertrouwen dat men heeft in de overheid. Over de twee jaren heen levert dit telkens significante verbanden op. Meer specifiek hecht men meer belang aan de onderscheiden dimensies van het burgerschap, naarmate men meer vertrouwen heeft in de overheid. Deze correlatie is het sterkst bij het actief burgerschap (0,209). De correlatie is het zwakst bij het belang dat men hecht aan de verschillende vooropgestelde taken voor de overheid (0,054). Indien we de data opsplitsen per jaar, zien we dat er in 2009 geen significant verband is tussen het belang dat men hecht aan de taken van de overheid en het vertrouwen in de overheid.

2.2. Speelt het jaar een rol?

Tot slot gaan we na of we nog verschillen opmerken tussen 2004 en 2009, rekening houdend met de rol van de verschillende achtergrondvariabelen. Dit doen we door een klassiek lineair regressiemodel op te stellen, waarbij het jaar waarin de data werden

⁸ In 2004 is het verschil in het actief burgerschap en de plichten als burger niet significant, terwijl dit in 2009 het geval is voor het wereldburgerschap en de rol die men ziet voor de overheid.

⁹ Volledigheid werd nagestreefd doordat men ook peilde naar het eventuele lidmaatschap van andere verenigingen, mocht men naast de genoemde verenigingen vooralsnog lid zijn van een ander type vereniging.

verzameld opgenomen is als één van de onafhankelijke variabelen, naast de andere variabelen om de verschillende dimensies van het burgerschap te duiden. Tabel 7 geeft de resultaten van deze analyses. De verklarende waarde van de afzonderlijke onafhankelijke variabelen werd eveneens nagegaan, maar niet weergegeven in een tabel.

In het model van actief burgerschap verklaren alle onafhankelijke variabelen samen 13,5% van de variantie. Alle onafhankelijke variabelen dragen ook significant bij tot het duiden van deze variantie. Het vertrouwen in de overheid is het meest doorslaggevend. Hoe hoger dat vertrouwen, hoe belangrijker men een actief burgerschap inschat. Actief zijn in het verenigingsleven hangt eveneens positief samen met actief burgerschap. Verder is er een duidelijk leeftijdseffect: hoe ouder men is, hoe meer belang men hecht aan deze vorm van het burgerschap. Tevens leren we dat hogeropgeleiden en respondenten met niet-Belgische ouders (bij de geboorte van de ouders) het actief burgerschap belangrijker vinden. Ook al houden we rekening met al deze factoren, dan nog hecht men anno 2009 significant minder belang aan het actief burgerschap.

Wat het belang van het nakomen van de plichten als burger betreft, zijn er geen noemenswaardige verschillen tussen 2009 en 2004. Het finale regressiemodel bevestigt deze vaststelling. We leren eruit dat het actief lidmaatschap van verenigingen geen verschil maakt. De grootste verklarende waarde vinden we in de leeftijd en het geslacht. Vrouwen en vooral oudere mensen hechten meer belang aan het nakomen van de plichten als burger. Lageropgeleiden, respondenten met niet-Belgische ouders en diegenen met een hoger vertrouwen in de overheid, hebben een hoger plichtsbewustzijn.

De derde dimensie van het burgerschap omvat het zogenaamde wereldburgerschap. Het gaat over het belang dat men hecht aan het helpen van mensen binnen en buiten ons land. Opnieuw drijft een duidelijk leeftijdseffect boven, net zoals het vertrouwen in de overheid een prominente rol speelt. Hoe ouder men is en hoe meer vertrouwen men heeft in de overheid, hoe meer belang men hecht aan het wereldburgerschap. De andere onafhankelijke variabelen in het model eisen slechts een bescheiden rol op: diegenen met een hoger secundair diploma, ouders met niet-Belgische roots en zij die actief zijn in verenigingen, hechten iets meer belang aan het wereldburgerschap. Daarnaast zien we een duidelijke daling van het wereldburgerschap als we de resultaten van 2004 met deze van 2009 vergelijken. Anno 2009 zien we dus ook een zekere terugval in het burgerschap in dat opzicht. Dit effect blijft overeind indien we rekening houden met diverse andere achtergrondvariabelen.

Tot slot zijn er de verwachtingen die men heeft ten aanzien van de overheid. Ondanks het feit dat men het doorgaans heel belangrijk vindt dat de overheid tal van taken op zich neemt, zien we toch enige variatie naargelang van verschillende karakteristieken. Het meest doorslaggevend is (opnieuw) de leeftijd van de respondenten. Hoe ouder men is, hoe belangrijker men de diversiteit aan taken van de overheid inschat. Ter verduidelijking: alle variabelen in het model kunnen samen een bescheiden 5,6% van de variantie verklaren, terwijl het aspect leeftijd op zich al 4,2% van de variantie kan verklaren. Verder zien we een meer bescheiden effect van de nationaliteit van de ouders en het vertrouwen in de overheid. Respondenten met ouders die bij geboorte niet-Belg waren of veel vertrouwen hebben in de overheid, hechten (nog) meer belang aan de verschillende taken van de overheid. Tot slot is er nog een bescheiden netto-effect van het jaar waarin de burgers bevestigd werden. De gepercipieerde rol van de overheid ging er anno 2009 wat op achteruit.

Tabel 7 Regressiemodellen ter duiding van het belang dat men hecht aan diverse dimensies van het burgerschap

	Rol burger: actief burgerschap				Rol burger: plichten			
	B	Std. Error	t	Sig.	B	Std. Error	t	Sig.
Intercept	2,94	0,143	20,524	0,000	4,207	0,151	27,941	0,000
Geslacht (ref.: vrouw)	0,139	0,052	2,667	0,008	-0,349	0,055	-6,376	0,000
Leeftijd	0,018	0,002	10,85	0,000	0,013	0,002	7,336	0,000
Opleidingsniveau (ref.: hoger onderwijs)								
Geen/lager onderwijs	-0,606	0,096	-6,283	0,000	0,295	0,1	2,936	0,003
Lager secundair	-0,445	0,082	-5,437	0,000	0,228	0,087	2,629	0,009
Hoger secundair	-0,336	0,074	-4,529	0,000	0,209	0,079	2,658	0,008
Nationaliteit ouders (ref.: beiden Belg)	0,499	0,103	4,855	0,000	0,324	0,111	2,932	0,003
Actief lidmaatschap (ref.: geen lid)	0,387	0,053	7,293	0,000	-0,065	0,056	-1,173	0,241
Vertrouwen overheid	0,289	0,029	9,858	0,000	0,214	0,031	6,933	0,000
Jaar (ref.: 2004)	-0,361	0,054	-6,62	0,000	-0,001	0,057	-0,022	0,982
N			2286				2367	
Adj. R²			13,5%				7,0%	

	Rol burger: wereldburgerschap				Rol overheid			
	B	Std. Error	t	Sig.	B	Std. Error	t	Sig.
Intercept	3,753	0,151	24,891	0,000	5,217	0,108	48,486	0,000
Geslacht (ref.: vrouw)	-0,223	0,055	-4,058	0,000	-0,06	0,039	-1,527	0,127
Leeftijd	0,014	0,002	7,866	0,000	0,012	0,001	9,805	0,000
Opleidingsniveau (ref.: hoger onderwijs)								
Geen/lager onderwijs	-0,264	0,101	-2,613	0,009	0,046	0,072	0,639	0,523
Lager secundair	-0,165	0,087	-1,895	0,058	0,114	0,063	1,815	0,07
Hoger secundair	-0,218	0,08	-2,739	0,006	0,08	0,057	1,389	0,165
Nationaliteit ouders (ref.: beiden Belg)	0,338	0,107	3,151	0,002	0,275	0,078	3,534	0,000
Actief lidmaatschap (ref.: geen lid)	0,126	0,056	2,248	0,025	-0,058	0,04	-1,453	0,146
Vertrouwen overheid	0,221	0,031	7,172	0,000	0,095	0,022	4,331	0,000
Jaar (ref.: 2004)	-0,348	0,057	-6,096	0,000	-0,083	0,041	-2,017	0,044
N			2430				2491	
Adj. R²			6,6%				5,6%	

Bron: SCV-survey 2004 en 2009

Conclusie en uitleiding: een nieuwe burger?

Zowel in 2004 als in 2009 vinden we drie dimensies in het burgerschap. Zo is er een dimensie die verwijst naar de activiteiten die men van burgers verwacht. Hier is er in 2009 in vergelijking met 2004 een duidelijke daling van het belang dat men hecht aan de actieve rol van de burger. Er is ook een tanend burgerschap als het gaat over de mate waarin men het belangrijk vindt dat men de medemens (in binnen- en buitenland) als burger moet bijstaan. In het belang dat men hecht aan verschillende plichten als burger, zoals het naleven van regelgeving en het gaan stemmen, zien we daarentegen een constante doorheen de tijd. Tot slot is er een lichte daling in het grote belang dat men hecht aan diverse taken van de overheid.

Deze analyse geeft meteen ook een beeld van de burger als partner van de huidige regering. Binnen de huidige bewindsploeg merken we een sterke aandacht voor de burger en hoe deze staat tegenover de Vlaamse overheid. Dit komt onder meer tot uiting in het Meerjarenprogramma Slagkrachtige Overheid, waar de burger naast de bedrijven/organisaties en lokale besturen een belangrijk referentiepunt is bij het afmeten van de slagkracht van de overheid. Daarnaast merken we eveneens vanuit het beleid een constante focus op een meer participerende burger via allerhande fora. Dat niet iedereen hier even warm voor loopt, zien we in het feit dat het aandeel respondenten dat voorstander is van een dergelijk actief burgerschap daalt. Voor de verschillende vormen is dit aandeel anno 2009 overigens lager dan in 2004.

In de periode 2004-2009 wijzigen de houdingen over het gepercipieerde burgerschap. Deze veranderende burger is essentieel om mee te nemen bij de uitwerking en voorbereiding van het beleid. Hoewel het plichtsbefef als een rots in de branding naar voor komt in woelige tijden, zien we dat de burger zich een meer bescheiden rol aanmeet wat zijn/haar taken als burger betreft. De verwachtingen ten aanzien van de overheid zijn wat getemperd, al moeten we ook vaststellen dat men alle taken voor de overheid als belangrijk beschouwt. Ondanks het feit dat het beleid, samen met de burger, diverse thema's belangrijk of heel belangrijk acht, kan men niet op alles even sterk inzetten en is prioritering aan de orde. Beleid voeren impliceert in essentie keuzes maken.

Literatuurlijst

Carton, A., Callens, M., Dejaeghere, Y. & Hooghe, M. (2009). Burgerschapsconcepten in Vlaanderen: een internationale vergelijking. In: *Vlaanderen Gepeild! 2009*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 30-63.

Carton, A., Van Geel, H. & De Pelsemaeker, S. (2005). *Basisdocumentatie. Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen*. Brussel: Administratie Planning en Statistiek, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Carton, A. & Pauwels, G. (2005). Burgerschap in Vlaanderen anno 2004. De perceptie van de rol van de burger en de overheid in de weegschaal gelegd. In: *Vlaanderen Gepeild*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Planning en Statistiek, 87-129.

Carton, A., Vander Molen, T. & Pickery, J. (2011). *Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen 2009. Basisdocumentatie*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering (Methoden en Technieken, in voorbereiding).

Dekker, H (1996). Europees politiek-psychologisch burgerschap. In: *Internationale Spectator*, 50, 132-138.

Devos, C. (red.) (2006). *De Kleermakers en de Keizer: Inleiding tot Politiek en Politieke Wetenschappen*. Gent: Academia Press.

Draumans, V. (1994). "Burgerschap: een nieuw hoera-begrip? Over sociale bewegingen, maatschappelijk middenveld, democratie, burgerschap en (publieke) moraal," In: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 85 (1994), 568.

Heater, D. (2004). *Citizenship. The Civic Ideal in World History, Politics and Education*. Manchester: Manchester University Press.

Heywood, A. (2002). *Politics* (2nd ed.). Houndmills : Palgrave Macmillan.